

Spiró György

Diavolina

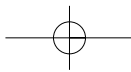
(Részlet a regényből)

Együtt csináltuk végig a forradalmat.

A Vozdvizsenka és a Mohovaja sarkán, a Peterhof nevű nagy apartmanházban laktunk akkor, mármint Marija Fjodorovna, Alekszej és én a férjemmel. Marija Fjodorovna és Alekszej összesen négy gyereke sose laktott velünk. Alekszej dolgozószobája mögött volt a madárszoba, a kalickákban mindig volt öt-hat madár, ha megdöglöttek, hoztam újat, a magvakat is ott tartottuk zsákokban. Ebben a madárszobában tároltuk a bombákat is, Alekszej íróasztalának a fiókja pedig tele volt revolverrel és tölténnyel.

Lenin parancsára 1904-től szereztek be fegyvereket külföldön a bolsevikok, a későbbi külügyi népbiztos, Litvinov vezetésével csempészték be őket Oroszországba, ahol nagyban folyt a robbanóanyagok gyári és házi összeeskábálása, meg a bank- és postarablás, mert a fegyvervásárláshoz pénz is kell. Alekszej másfél évtizeddel később találkozott a legmerészebb rablóval, Kamóval, portrét is írt róla, szegény csibész akkoriban nagy nehézségek árán tanulta a betűvetést. A szociálforradalmárok és a mensevikek, akik kisebbségben maradtak, nagyon jajveszékelték, mert a fegyveres felkelést korainak találták, attól féltek, hogy rengeteg ártatlan áldozattal jár, és a cári rendszer visszaüt; nekik lett persze igazuk. Lenin ereje már akkor is abban volt, hogy nem törődött semmivel és senkivel, a legkevésbé a valósággal. A bolsevikokat ő nevelte elvakulttá. Forradalom mindenáron, és aki szembe száll, azt kinyírni. Nem is a cári rendszert készült Lenin megdönteni, úgy gondolta, majd csak megdől magától is, hanem a rendszerrel szemben álló többi erőt akarta megfojtani, mert belőlük lesznek a vetélytársak. Az akarnoksága diadalához persze kellett a világháború, hogy az ország 1917-re szellemileg és fizikailag tönkremenjen. Ami az országból megmaradt, azt az októberi puccs után módszeresen szétverték. Amikor mi forradalmárok voltunk, mindezt nem láthattuk előre. Én is lelkes voltam, sőt elvakult, és boldog voltam, hogy a gazdáim megbíznak bennem.

A robbanóanyagokért Kraszín volt a felelős, a feltűnően elegáns, választékosan beszélő fiatalember, arisztokrata származéknak nézték, pedig mélyebbről jött, mint Alekszej, szadista rendőrparancsnok volt az apja. A kézfegyvereket Burenin teremtette elő, Marija Fjodorovna jó barátja, Saljapin zongorakísérője, aki később Amerikában tolmácsolt nekik, tudtommal ma is él. A legnagyobb szállítmányt a John Grafton nevű teherhajtó hozta, de a finn partoknál homokpadra ült, és a közelben lakó halászok széthordták, amit találtak benne; az egyszer már megvásárolt fegyvereket tőlük kellett újra megvenni. Nem dúskáltak a bolsevikok, de már akkor szórták a pénzt, aztán a viszonylag kevés fegyverrel aránytalanul sok embert öltek meg. Sok nő csempészett fegyvert, Fedoszija Iljinyicsna

Drabkina például, aki öt évvel fiatalabb nálam, és ma is él, Pétervárról hozott nekünk fegyvereket, meg Szofja Markovna Pozner, meg Ignatyeva, Sztaszova és sokan mások. Szeretnek forradalmárkodni a nők, ha csúfak, és ha sok bennük az energia. Én se voltam szépség, az orrom tömpe, a testem szögletes, a nyakam rövid, és bennem is volt mozgalmári hajlam.

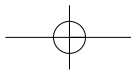
Egy szép nap tizenhárom grúz diák állított be a Vozdvizsenkára, mondván, ők fogják megvédeni Andrejeva művésznőt és Gorkijt. A tiltakozásunkkal nem törődtek, és nem voltak hajlandók többé távozni. A színész Vaszo Arabidze volt a vezetőjük, három évvel később ő követte el a merényletet Grúziában Azancsejev-Azancsevszkij tábornok ellen, nem sikerült elkapniuk.

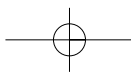
Aki nem volt őrségben, az a medvebőrön vagy a padlón aludt. Szűkösen voltunk, rajtuk kívül is sokan éjszakáztak nálunk, van, akinek csak az álnevét tudom: „Bőrönd”, „Marat” (ő Sancer), „Misa bácsi” (valamilyen Mihajlov), Gyesznyickij, az „Ősz” meg az „Ördög”, akinek a valódi neve Bogomolov, vagyis istenhez imádkozó, szeretett csak úgy lődözni a levegőbe. Egyszer feljött az alattunk lakó másik Bogomolov, a titkos tanácsos, nem voltak rokonok, és kérte a fiúkat, hogy másutt lődözzenek, ha lehet, mert a felesége éppen zongorázott, amikor egy golyó beleállt a pianínóba. A fiúk néhány napig nem lődöztek otthon. Grozsán is nálunk lakott egy ideig. Alekszej ellátta pénzzel, és kérte, hogy kevésbé feltűnő bundát viseljen, egy forradalmár külseje legyen átlagos. Egyik nap Grozsán úgy búcsúzott, hogy „Isten velük, talán örökre”. Alekszej leszidta, egy forradalmár ne legyen pesszimista. Le is lőtték Grozsant aznap. A bátyja, egy diáktársa és Marija Fjodorovna temette, Alekszej annyira mélyen gyászolta, hogy nem ment ki a temetőbe.

32

Vidáman folyt az élet, még nem tudtuk, mi a forradalom. A „vegyész-csoport” tagjai ott heverték a lakásban szanaszét, olykor cserélődtek, de újabb kaukázusiak jöttek, állandóan voltak kéttucatnyian, és a bombák összeszerelését gyakorolták. Marija Fjodorovnáat csiklandozta a tudat, hogy a bombák felrobbanhatnak, de nekem megsúgták a fiúk, hogy gyakorlóbombák, és nem robbannak. Alekszej naponta megvitatta velük a forradalom és a jövő problémáit. Teljesen nyíltan beszélt mindenről, amivel a börtönt kockáztatta, holott tudta, mivel jár, mert már Tbilisziben és a Péter-Pál-erődben is kipróbálta. Nagyon megdöbbentem, amikor egy nap megsúgta nekem, hogy vigyázzak, mert a fiúknak legalább a fele besúgó és provokátor. Közben pedig őszintén adta nekik az őszintét. Akkor figyeltem fel erre a tulajdonságára. Úgy tudott hazudni, hogy igazat mondott, és úgy adta elő a szokásos rögeszméit, hogy elfedje velük a lényegét. A papírgöngyöleget, amiben a bombákat hozták, óvatosságból nem dobtuk ki, az én szobámban tároltuk, amíg szükség nem lett rájuk.

Marija Fjodorovna nem engedte ki Alekszejt az utcára, le ne lőjék, bele ne keveredjen valami tüntetésbe, és ha Alekszej mégis erősködött, hogy neki a többi forradalmár között a helye, olyan hisztérikus jelenetet rendezett, hogy mindenki sírva rimázkodott Alekszejnek, maradjon inkább otthon. Amúgy is nagyon tudtak egymással veszekedni, egyik sem az a fajta volt, aki enged. A házat mindig hét-nyolc titkosszolga kémlelte, a forradalmárok az orruk előtt mászkáltak ki-be, és én is jártam ki-be

az asszonyommal is, egymagam is, a titkosszolgák már előre biccentettek, ha megláttak. Vittem az ételt, italt, a híreket, a leveleket, soha nem tartóztattak fel.

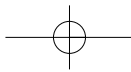
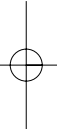
Alekszej a szobafogságban is élvezte, hogy a forradalom egyik vezérének tekintik, elvégre világhírű író, akinek a letartóztatása ellen Európa és Amerika legjobb írói és filozófusai tiltakoztak. Óránként hozta valaki a híreket, és a tanácsát kérték; forradalmi cikkeket írt, vitatkozott, filozofált, beleszólt mindenbe, és a bombák kémiai összetételét jobban ismerte, mint egy kémiaprofesszor. A diákok rajongtak érte, ő lubickolt. Később a Szavva Morozovról írt portréban, még később a *Negyven év* című regényben – *Klim Szamgin* a végleges címe – mindazt leírta, amit Marija Fjodorovna jóvoltából nem láthatott. A portréban a pétervári vérengzést rendkívül érzékletesen írta le, a regényben a moszkvait szürkén és unalmasan. A szobafogság megmentette az életét, de íróként nem használt neki. Rejtély, mitől ír ugyanaz az ember hol remeket, hol pocskékat ugyanarról.

Azt sem látta személyesen, amikor Szavva Morozov elvitte Baumant furikázni. A portréban azt füllenti, hogy véletlenül vette őket észre az utcán; nem igaz. Bauman a mínusz húsz fokban a szabad ég alatt éjszakázott, az elvtársak Gorkij közvetítésével megkérték Morozovot, hogy búj-tassa el. Morozov évi 24 ezer rubellel támogatta az Iszakra című lapot; az elvtársak úgy gondolták, hogy ha pénzt ad, adjon mást is, kisujját adja, adja a karját is. Morozov nem volt beszari alak. A Szpiridonovkán lévő háza legfelső emeletén a biliárdszobába vitte Baumant. A földszinti fogadóteremben éppen Reinbot pétervári államügyész tiszteletére adott vacsorát Morozov felesége, Zinaida Grigorjevna, aki Morozov halála után férjhez is ment ehhez az alakhoz. Akkor már Moszkva katonai parancsnoka volt, de hamar megbukott, mert sikkasztott.

Bauman, akinek a fejére ötezer rubelt tűztek ki, huszonkét éves volt, és nehezen viselte a bezártságot. Morozov befogatott a szánjába, Baumant bundába csomagolta, felültette a bakra, és maga hajtotta a kétszeres díjnyertes versenylovát, Taskentet. Végigszáguldottak a Tverszkaján, át a Kuznyeckij moszton, és betértek Tyesztovhoz, jól belaktak, aztán hazamentek. Két nap múlva Morozov kivitte Baumant a nyaralójába.

Baumant a feketeszázak egyik tagja ütötte agyon egy vasdoronggal egy októberi tüntetésen. A temetése október 20-án még nagyobb tüntetéssé változott, ez lett a moszkvai felkelés közvetlen előzménye. A gyilkosát, Mihalsukot fél év múlva egy szamovár ellopásáért másfél hónap javítóintézetre ítélték. Addigra már dühöngött az ellenforradalom, és aki tehetett, elpucolt.

1905. december 13-án fél órával az után jöttek a házkutatási parancssal, hogy Alekszej és Marija Fjodorovna lelépett. Épp hogy el tudtam takarítani a nyomokat, a bombákat a fiúk bepakolták a papírzsákokba, és kivitték a konyha felé, amikor a nyomozók halkán, udvariasan bezörgettek. Marija Fjodorovnának valamelyik rajongója súghatott odabentről. A nyomozók felforgatták az egész lakást, nem találtak semmit. Engem négyszer vittek be, de egyszer sem kérdeztek tőlem olyasmit, ami terhelő lett volna bárkire. Butának is tarthattak a krumpliorrom meg a kerek képem miatt, mindig tudtam ártatlanul nézni. Főleg Smittről kérdezget-

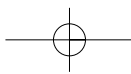

tek, nem fért a bögyükbe, hogy egy bútorgyáros is támogatta a forradalmat, és Szavva Morozovról, mintha nem tudták volna, hogy hónapokkal azelőtt meghalt. Leninről egyszer sem kérdeztek, igaz, a forradalom alatt végig Pétervárott tartózkodott.

A forradalom alatt Marija Fjodorovna mindvégig fellépett a színházban, esténként pedig bálókra járt. Egyszer ugyan letartóztatták, mert a Novaja Zsizny című szocdem lapon rajta volt a neve, de rögtön ki is engedték. Még adtak rá, hogy egy színésznő nevével ne zengjen a sajtó. Az még nem olyan forradalom volt, mint később. Minden működött, éhínség sem volt, aki nem akart tüntetni, élhette az életét. Marija Andrejeva cári főtisztekkel, miniszterekkel, nagyiparosokkal csevegett Szergej Alekszandrovics báljain, akinek a felesége, a cárné húga, Jeliszaveta Fjodorovna akkoriban festegette az asszonyom arcképét több ülésben. Hajnalonként, amikor hazatért kocsival a titkosrendőrök által körbevett házba, sokáig iszogatót Alekszejel a konyhában, és kacarászva mesélte, ki mit mondott, hogy mondta, ki kivel és hogyan tör házasságot, és hogyan menti Nyugatra a millióit.

Miután ők leléptek, Marija Fjodorovna hűgához, Kátyához költöztem, és sokáig ott is laktam. A férjén és két gyerekén kívül ott lakott Marija Fjodorovna két gyermeke, Kátya és a bátyja, Jurij. Az asszonyom és Alekszej Amerikából pénzt küldtek Kátya címére azzal, hogy járjam ki a bábaképzőt. El is végeztem, csak négy hónapig tartott, és nem került túl sokba, hamar munkához jutottam, elköltöztem Kátyától, és önálló életet kezdtem. Zahar is csatlakozott hozzám, neki a forradalom alatt az üzennetvivő szerepe jutott, finnországi összekötő lett, és addig nem lakott velünk. Megszoktam, hogy cseléd vagyok, és egész nap csak szolgálok, nehéz volt a saját lábamra állnom. Korolenko mesélte Alekszejnek, hogy bizonyos Natanszonéknál találkozott egy Iván nevű középkorú emberrel, aki csavargás miatt ült, és amikor kikerült a börtönből, urat keresett magának, noha közben felszabadították a jobbágyokat. Sokáig keresett, keresett, senki sem volt elég jó neki, aztán végre Natanszonék úgy bántak vele, mint a jobbágyokkal szoktak. Egy keskeny, ablaktalan átjáróban helyezték el; valahányszor az urak áthaladtak, felugrott. Ott végre megnyugodott, és szolgált boldogan. Én is ilyen voltam, hűséges kutya. Csehov ismerhette a történetet, Alekszej szerint ezt az Ivánt írta meg a *Cseresznyéskert*ben Firsz alakjában. Artyom játszotta, Csehov kedvenc színésze; jobbágy volt az apja, ő festőművész és rajztanár. Az *Éjjeli menedékhely*ben a Színészt adta. Hatvanon túl járt akkoriban, igen bölcs ember, engem nagyon szeretett.

Alekszejt tizenkét éven át nem láttam. Volt közben háború, forradalom, egyebek. A nővértanfolyamot is elvégeztem, 18-ban meghalt a fiam és a férjem, és Pétervárra mentem. Éhínség következett, és terror, Alekszej mentett meg az éhhaláltól. Marija Fjodorovna hívott, Alekszej lakásában lakott az új szerelmével. Huszonegy évvel volt fiatalabb nála, a neve Pjotr Petrovics Krjucskov, Pepekrunak becézték, én sose szólítottam így. Nem tetszett nekem a kövérkés, rózsás arcú, sima modorú jogász, volt valami puhaság az állagában. Siralmasnak tartottam, hogy olyan nővel kezdett ki, aki az anyja lehetett volna, de annyira csúnyán neki se kellett volna végeznie. 17 októbere után Marija Fjodorovna az északi terü-

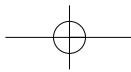
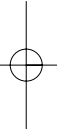
let színházi komisszárja lett, vagyis főcenzor és főszemélyzetis, 19 őszétől pedig, amikor minden színházat államosítottak, még nagyobb lett a hatalma, de csak névlegesen, mert sokan fúrták.

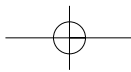
Fúrta mindenekelőtt Kamenyev felesége, Olga Davidova, Trockij húga. Még a háború előtt, talán 12-ben Capri szigetén vendégeskedtek Gorkijéknál, volt egy kicsi fiuk, megbetegedett és meghalt. Mint ateisták imát nem mondhattak érte. Kamenyev hosszas házastársi vita után úgy döntött, hogy a gyerek sírjánál egy Balmont-verset fognak szavalni. Ezt hallván Marija Fjodorovna nevetőgörcsben tört ki. Nem bocsátották meg soha. Kamenyevnek 20-ban megtetszett egy cirkuszművész, az egyik alkoholista író felesége, aki a férjével odaköltözött Kamenyevék hivatali lakásába a Kremlbe, nagy, sokszobás lovászlakás, Alekszej is járt benne. Az író Kamenyev megpróbálta benyomni az irodalomba, irodalmi esteket szervezett a lovászlakásban, ahová a legjobb írókat hívta meg, és a cirkuszművész férjét, aki hosszú részeket olvasott fel valami eszement regényből. Hodaszevics, a költő is meg volt híva egyszer, Alekszej sorozatának, a Világirodalomnak volt a moszkvai szerkesztője, hidegleglősen parodizálta a dolgot, sikítotunk a röhgéstől. A cirkuszművészével való hetegés miatt Kamenyevnek a felesége minden kívánságát teljesítenie kellett. Olga Davidovának kreáltak egy magas kulturális hivatalt, ahonnét parancsolgathatott, főleg a színházban nyomult, persze Marija Fjodorovnával szemben.

A pétervári vérengző vadállatnak, Zinovjevnek a felesége, Zlata Ionovna Lilina is kulturális főnök akart lenni, s mivel Zinovjev együtt bujkált Razlivban Leninnel, erős embernek számított. Lilina is keményen fúrta Marija Fjodorovnat. Az öccse lett később az állami kiadó, a Goszizdat vezetője, sokat ártott Alekszejnek és minden tehetségnek, mert író szeretett volna lenni, csak nem volt akarata és kitartása.

Fúrta az én jótévőmet Krupszkaja is, Lenin felesége, aki betiltatott mindent, ami emberi volt és bonyolult. Régóta utálta Marija Fjodorovnat, mert Gorkijt is gyűlölte, és általában mindenkit, aki nem elvakult.

Míthogy a három legfontosabb elvtársnő utálta Marija Fjodorovnat, nem volt könnyű a helyzete. De már akkor is nehéz volt, amikor a cári belügyminiszter engedélyével 13-ban visszajött Oroszországba. Alekszejt otthagytá Caprin. Marija Fjodorovna szeretett volna visszakérülni a Művész Színházba; vendégül látta Caprin szinte az egész társulatot, Nyemirovics-Dancsenkót, Meyerholdot, egy csomó színészt, és persze Sztanyiszlavszkij családot, de hiába, Sztanyiszlavszkij nem engedte vissza a színházába. Félt, hogy Marija Fjodorovna bosszút áll, amiért nem rá osztotta a *Cseresznyészkert*ben a főszerepet, Ranyevszkaját, hanem Olga Knyipperre, akinek Csehov a bohóc Sarlottát szánta. Még 1904-ben Marija Fjodorovna Alekszejel és Szavva Morozovval új színházat akart alapítani, névleg Sztanyiszlavszkij is hívták, de igazából a Művész Színház riválisát akarták létrehozni, amiből a forradalom és Morozov halála miatt nem lett semmi. Alekszej többször is összeveszett a Művész Színházzal, a *Nyarálókat* Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics nem tartotta elég emberszerető darabnak, de az igazi konfliktus mégis az volt, hogy Marija Fjodorovna csak Varját játszhatta a *Cseresznyészkert*ben, és nem Ranyevszkaját. Ma már távoli mindez, de élénken emlékszem, mekkora gyűlölködés volt a színházban, ugyanolyan, mint a felső vezetésben.

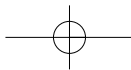
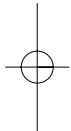
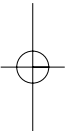

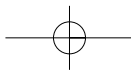
A Kronverkszkaján két lakásból faltöréssel csináltak egyet, a tizenegy szoba állandóan tömve volt. Alekszejnek mindig voltak kutyái, a tacsókó egyszer kiszökött a lakásból, és soha nem került meg, nyilván még a kapuban megették. Berlinben aztán Murától kapott egy Kuzka nevű tacsókót, hozzá még nekem is volt szerencsém Sorrentóban. A Kronverkszkaja mentette meg az én életemet is, Gorkijnak az ellátmányt a fával együtt a Cseka biztosította, mindig volt tea, bor, kenyér, káposzta, néha még hús is a család meg a vendégek számára. Ettől persze nyugodtan lehetett skorbutot kapni, Alekszejt sokáig kezelték vele Berlinben. Önmagában az, hogy egy lakásban nem lógnak a jégcsapok, hihetetlen élvezetet okozott. Ez volt az első művi éhínség, ahogy Korolenko nevezte, nem természeti csapás okozta, hanem maguk az emberek. Néhány versztányira voltak csak Pétervártól a fehérek, de a nagyobb baj az volt, hogy a bolsevikok vesztül irtották a parasztokat. A tíz évvel későbbi éhínség kitörölte az emlékezetből a korábbi, de a későbbire sem emlékszik az, aki újabb tíz év múlva Leningrádban élte meg az ostromot. A húszas évek elejére Pétervárott hétszázezren maradtak, abból negyvenötvenezer ember fagyott meg az utcán és a lakásokban.

Nem a Kronverkszkaján laktam, de amikor csak tehettem, meglátogattam Marija Fjodorovná, mindig megettettek. A kórházban nem volt fűtés, és ha nem voltam ügyeletre beosztva, Marija Fjodorovna és Alekszej nem engedett el. Nem volt tanácsos éjszaka Pétervár utcáin kóborolni, raboltak, gyilkoltak, vetkőztettek, és kijárási tilalom volt érvényben, úgyhogy le is lóhtettek. A lakásokba is bebetörték a rablók vagy a csekisták, de Gorkij és a háza népe védve volt. Nem merült fel, hogy visszahívjanak mindenesnek, de nem is mentem volna: ott volt Anna Fominyicsna, a legendásan határozott asszonyság, aki gatyába rázta az egész társaságot, féltek tőle, mint a tűztől, így bírták ki egymást vagy kéttucatnyian.

Marija Fjodorovna lánya, Kátya is ott lakott egy ideig a férjével, Abrammal, és szó volt róla, hogy a fia, az ifjú operatőr is kap egy szobát, de feltűnt Mura, és ő költözött be a Jurának kijelölt szobába. Kátya aztán elmenekült Abrammal, nem bírták az ösközösségi vircsaftot. Kátyát borzasztotta a mondén hang, meg hogy mindenféle maskarák jöttek-mentek, kétes és még kétesebb egzisztenciák, az egész lakás átjáróház, és nem lehet igazán visszavonulni, mert mindenkihez benyomulnak, és be nem áll a szájuk. Esténként a vacsora hét-nyolc órán át is eltartott, illetlen kuplékat énekeltek, valaki biztosan zongorázott vagy gitározott, vicceket meséltek, káromkodtak, kézről kézre adták a 18. századi pornográf albumokat, például Sade márkiét, és disznó fényképeket nézegettek. Alekszej mutogatta Makszim pornográf rajzait, kedvenc témája a bordélyház volt, egész sorozatot készített belőle, három-négy emeletes házakban az ablakokon át láthatók az éles tollal megrajzolt, egymásba gabalyodott nők, férfiak és állatok mindenféle pozitúrában, némelyikük arcát, noha apró fejük volt, fel lehetett ismerni. Mindenki dicsérte Makszim tehetségét, Alekszej és Katyerina Pavlovna, a szülők, büszkén hallgatták.

Sokat és kitartóan ittak, részegen gajdoltak, hajnal előtt soha nem lehetett elaludni. Kátyát zavarta, hogy a mamája szerelme, akit sok évvel korábban gyerekként megszeretett, most Varvarával él. Capriról ismerte Tyihonovot, Alekszej barátját, az ő felesége volt Varvara, aki Nyinával, a

kislányával épp a Kronverkszkaján lakott. Varvara Sajkevics később Párizsba ment Nyinával, akinek nem jött össze a tánckarrier, őket is Alekszej pénzelte a távolból. De ekkor még Alekszejnél éltek.

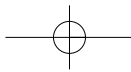
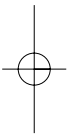
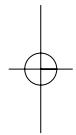
Egyszerre beviharzott az életükbe Mura, akit gépírónak és titkárnőnek ajánlott Csukovszkij, a Világirodalom szerkesztője. Marija Fjodorovna és Alekszej pályolgatta, mert az éhségtől első este elájult, vagy tettette, mindenesetre ott aludt, Varvara Sajkevics előbb-utóbb ki lett szorítva, a Jurijnak szánt szoba pedig ugrott. Kátya azt mondta később Berlinben, hogy igazán egy telefonhívás borzasztotta el nem sokkal húsvét előtt. Pontosán emlékezett Alekszej számára, 212-68, és Marija Fjodorovna hivatali számát is megjegyezte: 42-62. En csak arra emlékszem, hogy a Litejnjaja 46. alatt dolgozott. Egyik délben megszólalt a telefon, Rakickij a szobájában kushadt, és az istennek fel nem vette volna, úgyszólván Kátya vette fel. Gorkijt keresték. Kátya mondta, hogy nincs otthon; mit mondjon neki? Mire a hang: Kamenyev kereste Moszkvából. Mondd meg neki, te gyerek, hogy kiengedjük a nőjét, hadd legyen neki piros tojása.

Kamenyev Capriról ismerte Kátyát, felismerte a hangját, de nem ez volt a baj, hanem hogy Kátya nem tudott napirendre térni afölött, milyen cinikusak az ország vezetői.

A piros tojás, vagyis Mura, hetente kétszer volt köteles jelentkezni a Gorohovaján, mert előzőleg Moszkvában már ült, és néha éjszakára is benn tartották. Alekszej állandóan telefonálgatott Dzserzsinszkijnek, a belügyi népbiztosnak, akit egykor szintén vendégül látott Caprin, hogy Murát hagyják békén végre, nélkülözhetetlen mint titkárnó. A vadállat Zinovjevet levélben kérte, Zinovjev nem is válaszolt. Marija Fjodorovna szintén irkált Mura érdekében a Csekának, talán örült, hogy Alekszejnek akadt végre egy igazán mutatós nője, de sokáig hiába könyörögtek.

Három szakácsnő és egy cseléd segítette Anna Fomicznyát, Diderichs és az élettársa, Valentyina Hodaszevics, a költő Hodaszevics unokahúga hozta őket magával. A Diderichs fivérek zongoragyárosok voltak, és némi vagyont át tudtak menteni. Ők javasolták Alekszejnek, hogy kínai porcelánt és nefritszobrocskákat vegyen, könnyen szállíthatók, és őrzik az értéküket. Valentyina festő volt, és Marija Fjodorovna jóvoltából díszlet- és jelmeztervezést is kapott. Valentyina és Rakickij, a másik festő cipelte haza az elosztóból az élelmiszert, ha pedig túl soknak bizonyult a vendég, Alekszej betelefonált a Csekába, és hoztak még ételt kocsival. A túl sok hatvan ember fölött kezdődött.

Rakickij jámbor lélek volt, de azért a rablók ellen pisztolyt hordott magánál. Melák, jókora ember lévén többet szenvedett az éhségtől, mint a többiek. Nekem szerencsém volt, gyorsan lefogytam, és úgy is maradtam. Ha egyszer összeszűkül az ember gyomra, könnyebben kibírja. En csak a hidegtől szenvedtem. Rakickij ritkán mozdult ki a szobájából, elve volt, hogy a friss levegő egészségtelen, és szünet nélkül dohányzott. Azzal állított be Alekszejhez ismeretlenül, hogy beteg, Gorkij úr szerezzen neki gyógyszert. Gyógyszerhez is csak összeköttetéssel lehetett hozzájutni, mint bármihez; akkoriban abban reménykedtünk, hogy ez a rendkívüli állapot egyszer el fog múlni, de aztán se békében, se háborúban nem múlt el, és nem is fog. Alekszej beszélgetni kezdett vele, Rakickij kíméletlenül nekiesett a műveinek, majdnem mindet olvasta, és egyik sem tetszett ne-

ki. Rakickijt ott fogták éjszakára, és azontúl – tizenhét éven át – mindig mindenütt Gorkijjal lakott. Hol nem csinált semmit, hol a kertet gondozgatta, és dohányzott. Alekszej kijárta a Csekánál, hogy Rakickij a legkiválóbb tudósok és művészek élelmiszerjegyét kapja, és attól kezdve minden írását neki mutatta meg először. Soha senki más nem volt jelen, amikor Rakickij véleményét mondott. Nem volt beszédes alkat, az évtizedek alatt négy-öt mondatot váltottam vele mindössze, és egyetlen rajzát vagy festményét sem láttam, talán mert abbahagyta a festészetet, vagy el sem kezdte. Nagyon kedveltem, ő is engem. Kilenc éve, hatvanegy évesen halt meg érszűkületben, őt nem végezték ki.

19-ben a Kronverkszkaján egy hercegi párral is találkoztam, Gavriil Konsztantinovics Romanov herceggel és a feleségével, Antonyina Rafailovnával. A herceg magas volt és karcsú, a felesége, a kurta lábú, molett Antonyina a melléig ért, és aki nem látta korábban, nem hitte volna, hogy balerinaként tündökölt valaha. Sokan csodálkoztak, hogy Gorkij egy herceget is megmentett. A dolog úgy történt, hogy előzőleg sose találkoztak, de a herceg ismeretlenül írt Alekszejnek a börtönből, és Alekszej nagy nehezen kihozta. Másik négy nagyhercegnek is kijárta Moszkvában Leninnél a kegyelmet, de mialatt hazafelé vonatozott Pétervárra, Lenin odatelefonált Zinovjevnek, hogy végeztesse ki őket, amit Zinovjev boldogan megtett. Alekszej a pétervári állomáson tudta meg, hogy mi történt, zokogott. Sokan nem értették, miért van megdöbbenve, köztük én sem. A gyilkosok arról ismerszenek meg, hogy gyilkolnak. Alekszej őszintén zokogott, de azért inkább a benne lakozó, újra meg újra felépített naiva zokogott, és nem ő. Tudnia kellett, hogy hiába könyörög a nagyhercegek életéért, a maximum, amit elérhet, hogy ő éppen nem lesz Pétervárott, amikor kivégzik őket. Jól ismerte Lenint, mégis képes volt újra meg újra csalódnai benne.

38

Ugyanez történt, amikor a költő Gumiljov életéért könyörgött. Lenin megígérte, hogy megkegyelmeznek neki, aztán mire Gorkij hazaért Pétervárra, kiderült, hogy tényleg megkegyelmeztek, mert akasztás helyett főbe lőtték. Jó költő volt Gumiljov, Alekszej a Világirodalom című sorozat szerkesztőjeként alkalmazta. Gumiljov egyszer valóban leszólta Alekszej verseit, mondván, hogy a költészethez tehetség is kéne, de a szóbeszéd-ellentétben nem ezért végezték ki, hanem mert a gyilkosok gyilkosok voltak.

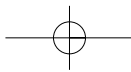
Blokot is megölték, pedig Alekszej érte is könyörgött.

Blok megbetegedett, és nem engedték ki külföldi gyógykezelésre, hiába írt Alekszej Leninek, és hiába előszobázott Lunacsarszkijnál, a kulturális népbiztosnál. Blok és Alekszej nem kedvelte egymást különösebben, de a kölcsönös tisztelet megvolt bennük. Lenin már rég nem olvasott semmit, a csekista főnök Menzsinszkij véleményét kérte az ügyben, aki azt írta, hogy Blok túlságosan lírai természet, és ha kiengednék, akkor biztosan írna valamit a szovjet rendszer ellen, úgyhogy nem javasolja. A Politikai Bizottság ülésén Trockij és Kamenyev a kiengedés mellett szavazott, Lenin, Zinovjev és Molotov ellene, Sztálin pedig nem volt jelen. Alekszej megint elrohant Lunacsarszkijhoz. Lenin végre engedett, de azt szabta feltételül, hogy Blok csak a felesége nélkül utazhat. Lehetett tudni, hogy ezt Blok nem fogja elfogadni. Alekszej megint próbálkozott, vá-

laszt nem kapott, bánatában elutazott nyaralni Finnországba. Amikor Lenin hírére vette, hogy Blok menthetetlen, akkor a feleség utazásához is hozzájárult; két nap múlva Blok meghalt. Alekszej nem volt ott a temetésén, még nyaralt. Úgy nézett ki, mintha rivalizálásból nem segített volna rajta, holott senki más nem tett többet érte. A kommunizmus a kicsinyes bosszúállóké, a tehetségtelenek diktatúrája, mondogatta Alekszej. Mindenfelől áradtak a gonosz ostobák, és mindenkit kinyírtak, aki értékesebb náluk, ezt nevezték forradalomnak. Alekszej amellett, hogy könyvsorozatot és folyóiratot főszerkesztett, 276 embert mentett meg a kivégzéstől; az egyharmadát pár év múlva mégis kivégezték. Kamenyeva azt mondta 20-ban Hodaszevicznek: Hogy bír olyan csirkefogóval barátkozni, mint Gorkij? Ha nem lenne Vlagyimir Iljics, már rég börtönben ülné.

Alekszej 17 decemberétől kegyetlenül támadta a bolsevikokat a Novaja Zsiznyben, amíg be nem tiltották 18 júliusában. Megírta, hogy vörös cárizmus lett, kultúraellenes, gyilkos rendszer. Azt hajtogatta, hogy az értelmiséget nem volna szabad kiirtani, mert az ország agya; Lenin azt válaszolta, hogy az értelmiség, amelyet Alekszej annyira véd, nem agy, hanem szar; úgy is bánt vele.

Gavriil herceg Zinovjev háta mögött, Dzserszinszkij jóváhagyásával került ki a Spalernajából, és a feleségével együtt ott lakott Alekszejnél, mert másutt nem lakhatott. Csak a februári forradalom után, a polgári törvények bevezetésével házasodtak össze, mert Antonyina Rafailovna alacsony sorból származott. Olyankor is ott ültek a vacsoraasztalnál, amikor Moszkvából befutott Lenin és Kamenyev. Lenin a konyhán át közlekedett, Kamenyevnek az előszobát kellett használnia, lőjék le inkább őt. Zinovjevet több testőr kísérte, mint Lenint és Kamenyevet együttvéve, őt többen és személyesebben utálták Pétervárott. Amikor én is ezzel a nagy társasággal vacsoráztam, az asztalfőn Alekszej ült, a széken lévő asztalfőn pedig Katyerina Pavlovna, Makszim anyja, akit Lenin nagyon régen ismert, ő volt jószerivel az egyetlen szociálforradalmár, vagyis nem bolsevik, akit Lenin életben hagyott. Az asztal közepén ült – Alekszej jobb oldalán – a hercegi pár Makszim és Rakickij között, velük szemben pedig Kamenyev, Lenin és Zinovjev. Feltűnően kínos volt az ültetés, gondolom, Alekszej rendezte úgy, hogy egymás képét nézzék. Odébb, Leninnel srégen szemben ült Marija Fjodorovna, akit Lenin az emigrációban a Fenomén mozgalmi névvel tisztelt meg, és az új kedvese, Krjucskov; odébb Valentyina és Didi (ahogy Diderichset becézték), és még ott ült Varvara Sajkevics is a kislányával, Nyinával, akiről azt pletykálták, hogy Alekszej lánya, de ha az lett volna, többet törődik vele. És még sokan ültek a hosszú asztalnál, például én is, Katyerina Pavlovna és Mura között, Leninék oldalán. Murát úgy mutatták be Leninnek, aki nyilván mindent és még annál is többet tudott róla, mint Alekszej titkárnőjét. Alekszej úgy vezényelte, mikor kell üríteni a poharat, és ki mondja a következő tósztot, mint egy tamada. Grúziában tanulta, amikor kiengedték a börtönből, de még ott kellett maradnia egy ideig. Mindenki engedelmességet kért tőle, Lenin is, a hercegék is, de a hercegék semmit sem ittak fenéig. Alekszej egész este szóval tartotta a kompániát, anekdotázott, orosz és külföldi művekből idézett, a filozofálást kerülte, mert abba Le-

nin azonnal belekötött volna. A magas vendégek így is közbeszóltak, mert Kamenyev is, Zinovjev is meg akarta mutatni, hogy ők is valakik. Szánalmasak voltak, égett a fülük, mert nők is voltak jelen. Mura nagyon vonzó volt, az a bizonyos teltkarcú, világos szemű, világos hajú, érett szláv szépség, és bármilyen társaságban elfogódottság nélkül viselkedett. Kamenyev és Zinovjev nem mert feléje nézni, Lenin néha közönyösen rápislantott, színeszkedni ő is nagyon tudott. Folyt a találgatás a Kronverkszkaján, elhozza-e egyszer Kamenyev a szeretőjét, a cirkuszművésznőt, de nem hozta el. Kamenyev sokkal műveltebb volt, mint az a vadállat Zinovjev, bár az is beszélt egy csomó nyelven, és jól fordított németből. Egykor Kamenyev rejtegette a lakásában a cári kopók elöl Sztálint, aki valamit rosszul idézett latinul, mire Kamenyev kijavította; három évtizeddel később kiderült, hogy ezt nem kellett volna. Persze ha nem tud latinul, Sztálin akkor is kinyírja.

Vacsora közben pártunk és államunk vezetői vicceket eresztettek meg a cári családról, amelyet már kiirtottak; a hercegek nem reagáltak, némán rágtak, nem néztek fel a tányérből. Lenin nem használt csúnya szavakat, és nem rúgott be, de Kamenyev és Zinovjev részeg volt. A csekisták odakint a konyhában, az előszobában, a lépcsőházban és a kapu előtt nem ettek és nem ittak. Alekszej iszogatta a sörét, nem volt szokása becsípni. Zinovjev nem tudta palástolni az örömét, amikor azt hallotta, hogy Alekszej vért köpött, őszinte csodálkozásának adott hangot, hogy-hogy még mindig él. Alekszej nevetett. Lenin ezen a vacsorán is felvetette, hogy Alekszej Makszimovicsnak feltétlenül külföldi gyógykezelésre kell utaznia. 1918 óta állandóan ezt hajtogatta, Alekszej úgy tett, mintha nem értené.

40

Alekszej kijárta a hercegi párnak az útlevelet, pontosabban Zinovjev a szavát adta, hogy megkapják, és emigrálhatnak. Az utazás hajnalán tízfős GPU-s csapat várta őket az állomáson. Alekszej, Maria Fjodorovna és Krjucskov kísérte ki a hercegeket. Az útlevelet még mindig nem kapták kézhez, Alekszej aggódott, Zinovjevától bármi kitelik. Más utas nem volt, felszálltak. Ugyanattól féltek, mint a kísérők: pár kilométerrel odébb megállítják a vonatot, őket kivezénylik a hóba, és hátulról lepuffantják. Marija Fjodorovna abban reménykedett, hogy Lenin nem akarhat elveszíteni egy valódi herceget, aki óriási hasznot hajthat a szovjet államnak. Persze a négy agyonlőtt nagyherceg is remek ügynök lehetett volna, úgy-hogy kétséges volt, mi vár a hercegi párra.

Valahol a nyílt pályán valóban megálltak. A csekista hadnagy előremutatott, és azt mondta: arra van Finnország, induljanak gyalog. Mielőtt azonban megindultak volna, a hadnagy keresztet vetett, és odasúgta a hercegnek: „isten óvja felségeket”. A pár a térdig érő hóban átvergődött a mezőn, lövés nem dördült, a finn határőrök nem kértek papírt, és elvitték őket Helsinkibe. Sose fog kiderülni, volt-e parancsa a csekista hadnagnak, hogy ezt odasúgja, vagy sem, de arra biztosan volt parancsa, hogy eressze szélnek őket. Párizsban Antonyina Rafailovna divatszalon nyitott, Gavriil herceg személyesen szolgálta ki a kuncaftokat, az egyénisége mindenkit elbűvölt, a házukban bridzspartikat rendeztek, oda járt a húszas-harmincas években egész Párizs, beleértve az összes párizsi diplomatát. A hercegi pár alighanem megszolgált a kegyelmet.

